

основі створення додаткових обсягів доданої вартості високотехнологічних виробництв (в т. ч. і військового призначення), поліпшення бізнес-клімату, залучення інвестицій та створення нових робочих місць в Україні; забезпеченні потреб військового спрямування та обороноздатності, підвищенні життєвого рівня населення. У перспективі конверсія військових технологій цивільного спрямування здатна забезпечити точки зростання в суміжних видах економічної діяльності й створити позитивні макроекономічні ефекти щодо споживчого та інвестиційного попиту.

УДК 336.71+330.3

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Аналітична доповідь до щорічного послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України у 2015 році» / Національний інститут стратегічних досліджень [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.niss.gov.ua.
2. Основні показники соціально-економічного розвитку України за 2011–2014 рр. / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
3. Статистичний щорічник України за 2013 р. / Державна служба статистики України. – К., 2014. – 534 с.

Стеблянюк І.О.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та управління
національним господарством
Дніпропетровського національного університету
імені Олеся Гончара*

ФОРМАЛІЗАЦІЯ СТРУКТУРНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В БЮДЖЕТНІЙ СФЕРІ

Стаття присвячена структурному аналізу бюджету у розрізі окремих його доходів і видатків. Узагальнено погляди науковців на проблеми в бюджетній сфері національної економіки. Проведено формалізацію і розроблено рекомендації з перспектив структурного розвитку бюджетних відносин.

Ключові слова: національна економіка, бюджетна сфера, структурний розвиток, доходи, видатки.

Стеблянюк И.О. ФОРМАЛИЗАЦИЯ СТРУКТУРНОГО РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ В БЮДЖЕТНОЙ СФЕРЕ

Статья посвящена структурному анализу бюджета в разрезе отдельных его доходов и расходов. Обобщены взгляды ученых на проблемы в бюджетной сфере национальной экономики. Проведена формализация и разработаны рекомендации по перспективам структурного развития бюджетных отношений.

Ключевые слова: национальная экономика, бюджетная сфера, структурное развитие, доходы, расходы.

Steblianko I.O. FORMALIZATION OF NATIONAL ECONOMY STRUCTURAL DEVELOPMENT IN BUDGETARY SPHERE

The article deals with the structural analysis of budget in the cut of separate incomes and expenses. The looks of scientists are generalized to the problems in the budgetary sphere of national economy. The formalization is conducted and the recommendations are worked out to the prospects of structural development of budgetary relations.

Keywords: national economy, budgetary sphere, structural development, incomes, expenses.

Постановка проблеми. Соціально-економічні характеристики національної економіки у 2014 р. значно погіршилися. Спостерігалось стрімке падіння обсягів виробництва всіх основних видів економічної діяльності, крім сільського господарства [1]. Індекс промислової продукції порівняно з попереднім роком становив 89,3% [2]. Індекс інфляції зріс із 100,5% у 2013 р. до 124,9% у 2014 р. Зростання інфляційного тиску на економіку супроводжувалося падінням реальних доходів населення, зниженням його купівельної спроможності, зростанням безробіття тощо. Навантаження зареєстрованих безробітних на 10 вільних робочих місць у цілому по країні збільшилось із 99 осіб на кінець листопада до 145 осіб на кінець грудня 2014 р.

Серед основних факторів, що зумовлювали негативні економічні тенденції в 2014 р., були анексія АР Крим та воєнні дії на сході країни, розрив міжрегіональних зв'язків, звуження як зовнішнього, так і внутрішнього попиту на продукцію вітчизняних виробників, скорочення державного фінансування, погіршення фінансових результатів підприємств тощо. Негативна структурна динаміка національної економіки ускладнює формування ресурсів бюджетної системи і збіль-

шує навантаження на її видаткову частину.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Гострі питання розвитку бюджетної сфери національної економіки знаходяться у центрі уваги багатьох вчених. У дисертації Левін П.Б. розкрито роль і зміст економічного механізму як теоретичної категорії й інституційного інструментарію, визначено його зв'язок із системою суспільних відносин: бюджетно-розподільчими, фінансово-кредитними, соціально-психологічними, правовими [3, с. 9]. Чугуновим І.Я. розкрито економічну суть бюджетної системи як інструменту регулювання економічного розвитку, що полягає у використанні бюджетної архітектури, яка визначається оптимальними співвідношеннями між елементами бюджетної системи з метою впливу на динаміку економічного розвитку [4, с. 12]. Корень Н.В. проаналізовано бюджетне регулювання у країнах з розвинутою та перехідною економікою. З використанням конкретних статистичних і фактичних матеріалів досліджено механізм бюджетного регулювання, тенденції формування доходів державного та місцевих бюджетів, проаналізовано динаміку структури їх видатків [5, с. 10]. Шабліс-

тою Л.М. визначено роль податкового, бюджетного та кредитного механізмів у регулюванні структурних зрушень та обґрунтовано рекомендації щодо їх удосконалення, які базуються на світовому досвіді регулювання структури економіки [6, с. 9]. У роботі Крайчак Є.В. запропоновано концепцію управління державним зовнішнім боргом, яка виражена через принципи забезпечення макроекономічної стабілізації, проведення прогресивних структурних перетворень, зменшення боргового навантаження та скорочення зовнішньої заборгованості, інвестиційного сприяння, забезпечення боргової безпеки країни та мінімізації впливу фінансування державного боргу на стан внутрішнього фінансового ринку [7, с. 10]. Утім питання формалізації структурного розвитку національної економіки в бюджетній сфері досліджені недостатньо.

Мета статті полягає у структурному аналізі бюджету у розрізі окремих його доходів і витрат, а також у формалізації і розробці рекомендацій із перспектив структурного розвитку бюджетних відносин.

Вклад основного матеріалу дослідження. Загальна сума доходів зведеного бюджету України за 2014 р. становила 456 067,3 млн. грн., що на 13 278,6 млн. грн., або на 3% більше порівняно з 2013 р. [8]. Основна частина доходів зведеного бюджету України (78,3%) представлена коштами Державного бюджету України, який отримав 357 084,2 млн. грн., що на 17 857,3 млн. грн., або на 5,3% більше, ніж за 2013 р.

До загального фонду Державного бюджету за 2014 р. надійшло 310 653,2 млн. грн., що на 19 080,7 млн. грн., або на 6,5% більше обсягів 2013 р.

Основну суму надходжень до нього (282 650,1 млн. грн., або 90,98%) становили такі податки: податок на додану вартість (ПДВ) з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) – 80 685,1 млн. грн. (25,96% усіх надходжень до загального фонду), податок на додану вартість із ввезених на територію України товарів – 107 287,2 млн. грн. (34,53%), податок на прибуток підприємств – 39 805,9 млн. грн. (12,81%), акцизний податок із вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції), включаючи особливий податок на операції з відчуження цінних паперів та операції з деривативами – 25 668,7 млн. грн. (8,27%), плата за користування надрами – 18 199,1 млн. грн. (5,86%), ввізне мито – 11 038,1 млн. грн. (3,55%). Надходження від основних бюджетоутворюючих податків мали різноспрямовану динаміку. Позитивну динаміку продемонстрували ПДВ та акцизний збір, найбільший відносний приріст мала плата за користування надрами – 39,8%. Ввізне мито скоротилося незначно (на 0,5%), утім суттєве скорочення (на 14 444,0 млн. грн., або на 26,6%) продемонстрував податок на прибуток підприємств.

Обсяги відшкодування ПДВ у 2014 р. (50 216,3 млн. грн.) були меншими, ніж у 2013 р. на 3231,3 млн. грн., або на 6%. Основна частина відшкодування була здійснена грошовими коштами за загальним фондом (43 332,8 млн. грн.), інша – шляхом випуску облігацій внутрішньої позики (ОВДП) за спеціальним фондом (6883,5 млн. грн.). Перерахування Національного банку України (НБУ) до Державного бюджету України становили 22 807,3 млн. грн., проти 2013 р. вони зменшилися на 5 500,8 млн. грн., або на 19,4%, але були ваговим квазіподатковим джерелом формування доходів.

До спеціального фонду за 2014 р. надійшло 46 431 млн. грн., що становить 13% доходів Державного бюджету України. Порівняно з 2013 р. вони скоротилися на 1 223,4 млн. грн., або на 2,6%, але

у зіставних умовах (без врахування відшкодування ПДВ у сумі 6,9 млрд. грн. по спеціальному фонду Державного бюджету за рахунок випуску ОВДП) зросли на 5 660,1 млн. грн., або на 11,9%. Позитивний вплив на доходи спеціального фонду Державного бюджету обумовлений збільшенням надходжень від акцизного податку з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції) на 7 220,7 млн. грн. та запровадженням у 2014 р. сплати збору з купівлі іноземної валюти в безготівковій та/або готівковій формі, від якого надійшло 6 658,5 млн. грн. Власні надходження бюджетних установ становили 22 084 млн. грн., що на 6948 млн. грн., або на 23,9% менше, ніж у 2013 р., коли Державним агентством автомобільних доріг України були залучені кредитні кошти під гарантію Уряду в сумі 6,0 млрд. грн.

Загальна сума касових видатків зведеного бюджету України за 2014 р. становила 523 125,7 млн. грн., що на 3,4%, або на 17 281,9 млн. грн. більше за відповідний показник 2013 р. Їх основу (430 217,8 млн. грн., або 82,24%) становлять касові видатки Державного бюджету України, які зросли на 26 761,7 млн. грн., або на 6,6% порівняно з попереднім періодом.

Касові видатки загального фонду за 2014 р. становили 371 139,4 млн. грн. (або 86,27% касових видатків Державного бюджету України). Вони більше за відповідний показник 2013 р. на 10 287,5 млн. грн., або на 2,9%. За функціональною класифікацією найбільші видатки загального фонду у 2014 р. мали місце за такими статтями: соціальний захист та соціальне забезпечення (80 558,2 млн. грн., або 21,70%); обслуговування державного боргу (47 976,7 млн. грн., або 13,32%), громадський порядок, безпека та судова влада (44 619,0 млн. грн., або 12,02%), економічна діяльність (34 410,7 млн. грн., або 9,27%), освіта (28 677,9 млн. грн., або 7,73%), оборона (27 363,4 млн. грн., або 7,37%), загальнодержавні функції (17 849,1 млн. грн., або 4,81%), охорона здоров'я (10 580,8 млн. грн., або 2,85%), духовний та фізичний розвиток (4 872,8 млн. грн., або 1,31%), охорона навколишнього природного середовища (2 597,0 млн. грн., або 0,7%).

Оцінюючи динаміку видаткових статей Державного бюджету України, слід відзначити, що рекордними темпами зросли видатки на оборону (на 4,4%), а також на обслуговування державного боргу (на 51,5%). Також тенденцію до зростання демонстрували такі видатки: громадський порядок, безпека та судова влада – на 13,9%, загальнодержавні функції – на 3,1%. Знизилися витрати за такими статтями: охорона навколишнього природного середовища – на 43,5%, охорона здоров'я – на 17,8%, економічна діяльність – на 16,7%, соціальний захист та соціальне забезпечення – на 9,0%, освіта – на 7,3%, духовний та фізичний розвиток – на 4,7%.

Видатки на житлово-комунальне господарство за зведеним бюджетом збільшилися в 2,3 рази – до 17 808,5 млн. грн., у тому числі за Державним бюджетом зросли в 1,2 рази – до 111,5 млн. грн., що пов'язано із проведенням у 2014 р. субвенції з Державного бюджету місцевим бюджетам на погашення заборгованості з різниці в тарифах у сумі 12 423,1 млн. грн., проти 2 052,5 млн. грн. у 2013 р. Видатки Державного бюджету на трансферт Пенсійному фонду у 2014 р. були профінансовані у обсязі 75 813,9 млн. грн., що становить 17,62% його видаткової частини. Позитивним фактом є скорочення видатків на покриття дефіциту коштів Пенсійного фонду України – на 7 080,6 млн. грн., або на 32,5% порівняно з 2013 р. Дотації вирівнювання

у 2014 р. з Державного бюджету місцевим бюджетам профінансовані у сумі 60 480,8 млн. грн., субвенції та додаткові дотації – 70 120,2 млн. грн., що становить, відповідно, 14,05% і 16,3% витрат Державного бюджету України. Асигнування на вказані статті зросли, відповідно, на 8,6% і 16,6%.

Перевищення темпів зростання витрат над доходами у 2014 р. призвело до збільшення дефіциту зведеного бюджету України до 72 030,5 млн. грн., або на 13,2%. Доходи зведеного бюджету склали 456 067 млн. грн., видатки – 523 126 млн. грн., кредитування за вирахуванням погашення – 4 972 млн. грн. [9]. Протягом 2014 р. дефіцит Державного бюджету збільшився з 64 706,7 млн. грн. до 78 052,8 млн. грн., або на 20,63%. Доходи Державного бюджету склали 357 084 млн. грн., видатки – 357 084 млн. грн., кредитування за вирахуванням погашення – 4919 млн. грн. Дефіцит загального фонду Державного бюджету за 2014 р. становив 61 162,6 млн. грн., що на 4 035,8 млн. грн. менше за аналогічний показник минулого року, а дефіцит спеціального фонду – 16 890,2 млн. грн., у зівставних умовах (без врахування випуску ОВДП відповідно до ст. 16 та 24 Закону України «Про Державний бюджет України на 2014 рік» у сумі 17 992,8 млн. грн.) спеціальний фонд виконано з профіцитом у сумі 1102,6 млн. грн. У цілому дефіцит Державного бюджету у зівставних умовах становив 60 060,0 млн. грн., що на 46 46,6 млн. грн. менше рівня дефіциту Державного бюджету за 2013 р.

Фінансування бюджетного дефіциту відбувалося переважно за рахунок боргових джерел. У 2014 р. погашення основної суми боргу Державного бюджету становило 120 819,8 млн. грн., у т. ч. внутрішнього – 68 043,9 млн. грн., зовнішнього – 52 775,8 млн. грн. Державні запозичення на фінансування Державного бюджету були здійснені в обсязі 181 334,6 млн. грн., у тому числі до загального фонду – 176 936,5 млн. грн. Від внутрішніх джерел надійшло 86 302,3 млн. грн., від зовнішніх – 95 032,3 млн. грн., у т. ч. 4 398,1 млн. грн. на фінансування проектів від міжнародних фінансових організацій до спеціального фонду Державного бюджету.

Відповідно до Закону України «Про Державний бюджет України на 2014 рік», було здійснено випуски облігацій внутрішньої державної позики в межах обсягів, встановлених у Додатку 2 до вказаного Закону, з метою збільшення статутних капіталів: НАК «Нафтогаз України» – у сумі 96 609,6 млн. грн., ПАТ «Державний ощадний банк України» – у сумі 5 200,0 млн. грн. Понад встановлені обсяги передбачено асигнування у сумі 39 509,2 млн. грн., з яких: 11 109,3 млн. грн. – субвенція з Державного бюджету місцевим бюджетам для компенсації різниці в тарифах; 10 117,6 млн. грн. – надання кредиту Фонду гарантування вкладів фізичних осіб; 6 883,5 млн. грн. – відшкодування податку на додану вартість, задекларованого до 1 січня 2014 р.; 6 398,8 млн. грн. і 5 000,0 млн. грн. – відповідне збільшення статутних капіталів ПАТ «Державний ощадний банк України» і ПАТ «Державний експортно-імпорتنний банк України».

У 2014 р. НБУ придбав ОВДП у національній валюті загальною номінальною вартістю 181 900 млн. грн., частину з яких у сумі 1 026 млн. грн. віднесено до категорії боргових цінних паперів, що обліковуються за справедливою вартістю та були придбані через механізм двостороннього котирування та ОВДП загальною номінальною вартістю 180 874 млн. грн. віднесено до категорії

боргових цінних паперів, що обліковуються за амортизованою собівартістю, із них: 62 257 млн. грн. – регулювання грошово-кредитного ринку та ліквідності банків; 95 890 млн. грн. – забезпечення загальнодержавних потреб у результаті збільшення Урядом України статутного капіталу НАК «Нафтогаз України» за рахунок випуску ОВДП; 20 717 млн. грн. – реструктуризація заборгованості Міністерства фінансів України перед НБУ за здійснені платежі з погашення траншу Уряду за здійсненими розрахунками з МВФ у рамках програми «Стенд-бай»; 2 010 млн. грн. – задоволення вимог НБУ як покупця за договорами прямого репо та кредитом овернайт. Таким чином, у 2014 р. збереглася тенденція останніх років щодо збільшення емісії ОВДП, яка забезпечена швидким зростанням обсягу державних облігацій у власності НБУ. Протягом року їх загальна вартість зросла з 252,4 млрд. грн. до 457,7 млрд. грн., або на 81,33%. При цьому обсяг ОВДП у власності НБУ збільшився за рік на 171,1 млрд. грн., або на 116,3%, – до 318,1 млрд. грн. за номінальною вартістю.

На балансі НБУ станом на 01.01.2015 р. обліковуються ОВДП, номіновані у національній валюті – 316 806,4 млн. грн., в іноземній валюті – 93,5 млн. дол. США, облігації зовнішньої державної позики (ОЗДП) – 130,0 млн. дол. США, 83,05 млн. євро. Таким чином, НБУ є важливим суб'єктом фінансування державного боргу, оскільки протягом 2014 р. частка державних облігацій в портфелі НБУ зросла з 58,3 до 69,5% від ОВДП, які знаходяться в обігу.

За підсумками 2014 р. державний борг України зріс із 480,2 до 947 млрд. грн., або в 1,97 рази, насамперед унаслідок збільшення зовнішнього державного боргу, який становить 126 307 млн. дол. США, або 95,1% до ВВП, у гривневому еквіваленті через зниження обмінного курсу національної валюти. Внутрішня складова державного боргу зросла унаслідок істотного дефіциту сектору загального державного управління.

Висновки. Модель формалізації структурного розвитку національної економіки в бюджетній сфері ідентифіковано як жорстку в умовах анексії частини української території і проведення військових дій.

Структурний розвиток дохідної частини бюджету характеризується скороченням абсолютної величини і питомої ваги прямих податків порівняно з ПДВ, іншими акцизами, а також спеціальним збором із купівлі іноземної валюти в безготівковій та/або готівковій формі, введеним як реакція на валютну кризу. Негативною ознакою розвитку є також значна частка квазіподаткових надходжень від НБУ у Державний бюджет.

Структурний розвиток витратної частини бюджету характеризується значною питомою вагою і суттєвим приростом витратів на оборону, забезпечення громадського порядку, безпеку та судову владу, а також на обслуговування державного боргу. Негативними індикаторами розвитку є практична відсутність інвестиційних витрат, низький рівень і тенденції до скорочення витрат на охорону навколишнього природного середовища, охорону здоров'я, економічну діяльність, соціальний захист та соціальне забезпечення, освіту.

Диспропорції фінансових ресурсів і потреб фінансування витратів призвели до значного обсягу бюджетного дефіциту. Як наслідок, зростаючий державний борг характеризується високою монетизацією і доларизацією, що робить його чутливим

до валютного ризику. Значна роль НБУ як утримувача ОВДП означає приховане емісійне фінансування державного дефіциту і сприятиме подальшому розгортанню інфляційних процесів.

Перспективами структурного розвитку бюджетних відносин є підвищення ролі прямих податків, формування бюджетів інноваційно-інвестиційного зростання, зменшення рівня бюджетного дефіциту, переважне розміщення державних цінних паперів на внутрішньому ринку у небанківському секторі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Річний звіт НБУ за 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=17568764>.
2. Соціально-економічне становище України за 2014 р. (у цьому повідомленні дані наведені без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ukrstat.org/uk/druk/soc_ek/2014/publ_12_2014_u.html.
3. Левін П.Б. Економічний механізм реалізації соціальної політики: інфраструктурний підхід: автореф. дис. ... д. е. н. : спец. 08.00.07 / П.Б. Левін; НАН України; Ін-т демографії та соц. дослідж. ім. М.В. Птухи. – К., 2011. – 36 с.
4. Чугунов І.Я. Бюджетна система як інструмент регулювання економічного розвитку: автореф. дис. ... д. е. н. : спец. 08.04.01 / І.Я. Чугунов; НАН України; Ін-т екон. прогнозування. – К., 2003. – 37 с.
5. Корень Н.В. Модернізація механізму бюджетного регулювання соціально-економічного розвитку в Україні: автореф. дис. ... к. е. н. : спец. 08.00.08 / Н.В. Корень; ПВНЗ «Європ. ун-т». – К., 2011. – 19 с.
6. Шаблиста Л.М. Державне регулювання структурних зрушень в економіці України: автореф. дис. ... д. е. н. : спец. 08.02.03 / Л.М. Шаблиста; НАН України; Ін-т екон. прогнозування. – К., 2003. – 32 с.
7. Крайчак Є.В. Управління державним зовнішнім боргом України в умовах глобалізації: автореф. дис. ... к. е. н. : спец. 08.00.02 / Є.В. Крайчак; НАН України; Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. – К., 2010. – 20 с.
8. Інформація про стан виконання Зведеного та Державного бюджетів України за 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=407731&cat_id=77440.
9. Бюлетень НБУ за 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/files/elbul_2014_xls_archiv.zip.